

בענין איסור להבריה המכס

פסק הרמב"ם (נגיבה פ"א ה"א) "כל הגונב ממון עובר על ל"ת שנא' "לא תגנוב", אחד הגונב ממון ישראל או הגונב ממון עכו"ם". וכ"כ הטשו"ע (ח"ו"מ ס"י שם סעי' ב).

והנה לענין ממון עכו"ם מבואר בש"ס ב"ק (ק"ג) דאע"פ שנגיבה אסורה מ"מ הפקעת הלוואתו שריא, וכן פסק הרמ"א (שם וס"י שש"ט ס"ו), וביאר בגר"ז (גוילה אות ד בהשטמות הצנור) דהלאו דלא תעשוק אינו אלא בישראל אבל לא בנכרי שנא' "ירעד", ומי"מ אינו שרי אפי"כ ליכא משום חילול ה'.

וכבר הארכנו בס"ד בגליון ק"כ בפרטי איסור גזל עכו"ם. וכן הבאנו שם דברי הבאר הגולה (ס"י שם ס"ו) דכתב ע"ז "ואני כותב זה לדורות שראיתי רבים גדלו והעשירו מן טעות שהטעו העכו"ם ולא הצליחו וירדו נכסיהם לטמיון ולא הניחו אחריהם ברכה וכמ"ש בספר חסידים (ס"י תתעד)".

והנה בגיטין (י"ג) ובב"ק (ק"ג) שנינו ד"דינא דמלכותא דינא". ועל כן מלך ששם מס על בני העיר וכיוצא אינו גזל וישראל שגבה אותם למלך אינו בחזקת גזל, כמבואר בשו"ע (ח"ו"מ ס"י שש"ט ס"ו) [ועיין בגליון ל"ד שהארכנו לענין דדי"ד].

וכתב במהר"ח אור זרוע (ס"י ק"ז) בשם אביו דלא אמרינן דדי"ד אלא כשהמלך משוה מידותיו על כל בני מלכותו אבל אם משנה למדינה אחת לא הוי דינה דינא [וכן מבואר ברא"ש (נדרי"ם כח. ד"ה במוכס) בפירוש הראשון שם. וכן בתשב"ץ (ח"א ס"י קנח ד"ה אבל) ובשיטה מקובצת (נדרי"ם כח. ד"ה גמ')]. וכ"כ הב"י (ח"ו"מ ס"י שש"ט) בשם הרא"ש בשם ר"ת שלא אמרו דדי"ד אלא כשמשוה גזירותיו על כל בני מלכותו, אבל אם הוא משנה למדינה אחת לאו דינא הוא.

אלא דעיין במהרי"ק (שרש קצ"ד) שהוכיח שכל שהדבר שווה וקצוב לכל היהודים אע"פ שהוא רק ליהודים בלבד הוי דדי"ד, דשפיר מקרי משוה מדותיו כיון שכל יהודי פורע בשוה דבר קצוב. וכן פסק הרמ"א (ח"ו"מ ס"י שש"ט ס"ו) שאם צווה המלך שישראל יתן יותר אמרינן דדי"ד. [ועי' עוד ברמ"א (שם סעי' ח) שהביא בשם המהרי"ק (שרש ס"ו) דכל חקק לבעל אומנות א' כגון שחקק למלוה בריבית איזה דבר י"א דלא אמרינן דדי"ד הואיל ואינו חוקק לבד, ע"כ, וכתב בבניאור הגר"א (שם אות ל) על דין זה דצ"ע וצ"ע לברי הרמ"א הנ"ל בסעי' ו'. ומבואר שהוקשה לו דכ"א דברי הרמ"א סותרים ז"א"ז. ועי' בבני"א (חט"ז ס"י מט אות ו').]

ולענין חובת תשלום המכס מצדו ברמב"ם (גולה פ"ה ה"א) דבזמן שהמוכס עכו"ם או מוכס ישראל העומד מאליו או שאין לו קצבה שלוקח מה שירצה מותר להבריה המכס. וכן פסקו הטשו"ע (שם סעי' ו).

וכתב בב"י (שם ע"מ נ"ט. ד"ה ומה שאמר) שא"פ כה"ג אינו רשאי להבריה אלא מה שמוסיף שלא כדון, אבל מה שבכלל "כדי חוק" אסור להבריה, דאטו מפני שהוא עושה שלא כדון לגזול יגזלו בני"א חקו, היינו דאמרי אנשי (ברכות ה.) בתר גנבא גנוב וטעמא טעים, עכ"ל. וכן פסק הרמ"א (שם). וכן נקט הלבנוש (שם), ועי' בט"ז (שם). אולם המב"י (ח"א ס"י רס"א) חולק על הב"י, דכיון שמוסיף מדעתו גזלן הוא ונסתלק ממנו דדי"ד ולכן מותר להבריה ממנו כל המכס שהרי הוא מציל את עצמו [ועי"ש שאם המוכס ישראל הוסיף שלא כדון ב' או ג' פעמים מחזיקינן ליה לגזלן]. וכן דעת הקצות החושן (שם ס"ק א). [ועי' בחוש המשולש (ס"י טז ד"ה ואמנם עוד יש לדקדק-מחהו). ובשו"מ (מ' חמ"י ססי' פה ד"ה והנה)].

וכתב בגר"ז (גוילה אות טו) שעד כאן לא פלגי אלא כשישראל קנה מהמלך ולוקח יותר, אבל אם לא קנאו מהמלך אלא שהוא ממונה לגבות ונדעו שמוסיף על קצבתו לעצמו, וכן ממונה נוכרי שסתמו הוא מוסיף לעצמו, מותר להבריה ממנו כל המכס כי המכס דין המלכות הוא והרי שליח המלך כמלך, והמלך שנוטל שלא כדון גזל הוא [א.ה. וכן מבואר בבנימין זאב (ססי' רצ"ד) דהגזל של המלך אינו דין], אבל אם קנאו עכו"ם מותר לדברי הכל אפי' יודע שאינו מוסיף שהרי אינו גזל את המלך. [והסמ"ע (ס"ק ט) כתב דאם יודע שאם יגיד להמוכס כל הסחורה אזי יטול שלא כדון אזי לא יגיד לו כל הסחורה אלא לפי שמגיע עליו לית, ע"כ]. ועיין עוד ברמב"ם (שם) שכתב שכל הנ"ל לא שייך במוכס ישראל שפסקו המלך לקחת דבר קצוב למלך, אם נודע שאדם זה נאמן ואינו מוסיף כלום על מה שגזר המלך, וע"כ המבריה ממוכס גזל מנת המלך, ע"כ. וביאר בכסף משנה (גוילה שם) דאע"פ דאם מבריה המכס לא הוי אלא כהפקעת הלוואתו (של המלך), מ"מ כיון שהעמידו המלך הוי כאילו המלך עצמו גובו, דמלבד שאם יודע יש חילול השם, אפשר שיהיה סכנת נפשות בדבר (אבל עכו"ם שחכר המכס מן המלך כיון שאין המלך מפסיד בזה מותר להבריה ממנו), ע"כ.

והנה לפי הכס"מ יוצא דבמקום דליכא חילול ה' וחשש פק"נ רשאי להבריה המכס, דהוי כהפקעת הלוואה. אולם המשנה למלך (שם) דחה דברי הכס"מ כי מהרמב"ם לא ששמע כן, אלא אם זה בכלל הפקעת הלוואתו דכיון שהמלך גזר שלא יבריחו המכס ודאי המבריה גזול הוא דדי"ד, ע"כ. [והגר"ז (גוילה אות טו) כתב שהוי גזל (לדעה זו), שנהנה מארצו שלא מדעתו ומחסרו ממון, שהיה יכול למכור הנאה זו של משא ומתן בארצו לאיש אחר, ועוד שהמלך מוחזק במה שמגיע לו מעבדיו כיון שסמכה דעתם שהוא אדוניהם].

ולמעשה עיין בשו"ע (שם) שהביא דברי הרמב"ם, וכתב הרמ"א (שם) ע"פ דברי הר"ן (נדרי"ם כח. ד"ה במוכס העומד מאליו) דאפי' המוכס ישראל אם לא קנאו לעצמו רק גובה למלך אע"פ דאסור להבריה מכס דדי"ד מ"מ אם אדם מבריה אין למוכס לכופ אותנו ליתן דהוי כהפקעת הלוואתו דשרי (ולכ"א משום "לא תגזול"), מיהו אם יש בזה משום יראת המלך יכול לכופ אותו, ע"כ.

מיהו בבניאור הגר"א (שם ס"ק כ"ג) תמה על הרמ"א, דצ"ע דהר"ן לא כתב אלא דאסור לנדור לשקר כה"ג אבל להבריה מותר לגמרי, ע"כ. [ועי' בערך ש"ט (שם) שפירש דברי הרמ"א].

ועיין בגר"ז (גוילה אות טו) שהביא דעת המשנה למלך הנ"ל דאין זה בכלל הפקעת הלוואתו משום דא"פ ע"ז איכא משום דדי"ד, וכן הביא דעת הרמ"א דאין למוכס לכופ אותו ליתן דהוי כהפקעת הלוואתו דשרי, וסיים ירא שמים יחמיר שלא לעבור על ל"ת שבתורה. [ועי' בריב"ש (ס"י ב) שכתב שהערמה (כגון לתת דבר למי שפטור מהמכס כדי להעלים המכס) מותרת דוקא כשהמוכס נותן דינים לא טובים לקחת ממונם, אבל מכס שהוא מחוק המלך אסור דדי"ד. אבל אם נותן לו (למי שפטור מהמכס) במתנה גמורה מותר. ועי' מהרשד"ם (ח"ו"מ ס"י קצ"א)].

מענה יוצא שלהעלים מכס ממוכס עכו"ם שלא קנה המכס מהמלך, כיון שמן הסתם מוסיף על הקצבה מותר להבריה (עכ"פ ההוספה, ע"י לעיל), משא"כ במוכס שאינו מוסיף דאסור להבריה. ולדעת הגר"א ליכא איסור כולל (ולפי הרמ"א אע"פ דמשום דדי"ד איכא משום "לא תגזול" ליכא). [אלא יש להעיר שהיום אפי' מוכס עכו"ם י"ל דגובה באופן שווה משום דמירתת מפני חוק המדינה ושוב דינו כמוכס ישראל (שלא קנה המכס לעצמו) ויש לו קצבה ומסתבר דהכל תלוי במקום ובזמן]. ולמעשה יש להחמיר בדבר. ושוי"ב בתשובות והנהגות (ח"ד ס"י ש"ט) שכתב בענין העלמת מכס בחו"ל שרבי אר"ץ ישראל לא נהגו לומר בזה היתר או איסור רק מזהירים שאין עוון כחילול ה'. וכתב שהדבר תלוי במח' הנ"ל. והעלה סברא להיתר משום דאם היה כל אחד משלם את המגיע לו היו מורידים הרבה את המכס ואם הוא משלם כחובו המלא נמצא דהוא משלים למשתמטים. ומי"מ סיים והמחמיר תבוא עליו ברכה וזוכה להיות ישר בכל דרכיו, ע"כ.

ולענין הלכה פסק מרן ז"ל כאן בשו"ע דאין לו להפסיק ולענות (הוא שמיא רבה וקדושה) וכדברי הרא"ש והרשב"א דרבים ניהו, אמנם אם עבר וענה לא ביאר מרן ז"ל אם צריך לחזור ולברך, ונראה דחשש להחמיר ופסק דלא יפסיק לכתחילה אבל לענין ברכה ספק ברכות להקל, כנ"ל בדעת מרן ז"ל וכו'. עכ"ל.

ובנהר שלום [ס"ק ה'] אחר שהביא דברי המ"א דהתב להשיג על דבריו דה"ל להרב להזכיר כהמרדכי בשם ר"ת פליג על הרא"ש והרשב"א וס"ל דאם ענה אינו חוזר ומברך, ואע"ג דב"י לא פסק הלכה כדברי מי מ"מ נראה דמידי ספקא לא יצא, ולבנו לדינא דספק ברכות להקל, והכי דייק לשו"ע השר"ע מדלא כלל דינא דס"ט דהפסיק בדבור ודינא דס"י דהפסיק לדבר שבקדושה בחדא מחתא. ובתשובת דבר שמואל [ס"י קמ"ב] כתב ג"כ דמשום סב"ל לא מברך, וכתב שע"ז נשענו האחרונים מהר"א בן חיים ומהר"ט ז"ל. ואחר שדן בדברי המ"א כתב - ומ"מ אין לזוז מסברת המקילין בספק ברכות.

וכ"כ לדינא החי"א [קשר גודל ס"י ג' ס"ט"ו] דאם הפסיק בין יד לראש בעניית אמן, בדיעבד א"צ לברך על של ראש.

וכן הביא דברי הפוסקים הנ"ל בפתח הדביר [ק"א ס"י כ"ה ס"ט]. וכן פסק בחסד לאלפים [ס"י כ"ה ס"ק ט'] דא"פ הפסיק לדבר שבקדושה אין חוזר ומברך וכמ"ש ה"ט". וכן פסק בבא"ח [ירא אות י']. וכדבריהם פסק בבנה"ח [ס"ק ס"ג], והוסיף דאע"ג ואיכא ס"ס לברך, דשמא הלכה כהרא"ש והרשב"א דא"פ הפסיק לדבר שבקדושה צריך לחזור ולברך, ואת"ל כהמרדכי דינו מברך שמא ה"ל כמ"ד דמברכין על תפילין של ראש בפנ"ע, כבר כתבנו [ס"י ח"א אות ז' - ע"ש שהביא דברי הפוסקים שנה"ב] דא"פ הפסיק לדבר שבקדושה א"צ לברך אמרינן סב"ל. ובפרט שכן פסקו האחרונים וגם דברי מרן יש לפרש כן. עכ"ל.

חזינו דעת פוסקי ספרד לדינא דאע"ג דלכתחילה אין להפסיק בדבור בין תפילין ש"י לתפילין ש"ר א"פ לעניית דבר שבקדושה, מ"מ בדיעבד אם הפסיק וענה דבר שבקדושה אין חוזר ומברך.

אולם דעת המשנ"ב [ס"ק ל"ו] דאם פסק וענה איש"ר או קדושה או ברכו, או שענה אמן על איזה ברכה ששמע, חוזר ומברך. וצ"ע לדבריו בב"ל.

ובבה"ל [שם ד"ה אם שמע קדיש וכו'] כתב דבה"א כתב בפשיטות דלידן (דלעולם נוהגים לברך על ש"ר על מצות תפילין), צריך לברך שתיים על הש"ר. ובארה"ח הכריע דבזה אפי' לידן נדונה כמו ר"ת לא יברך כי אם ברכה אחת והוא על מצות (ולדבריו נמצא דלנוהגים כדעת ר"ת לברך לעולם על ש"ר על מצות, אין נפק"מ לדינא במה שעבר וענה דבר שבקדושה).

אנכתב ע"י הרב ש. פ. שליט"א

פניני מוסר

עניני שבת קדש - נשמה יתרה (3)

נפש יתרה שירודת לכל אחד כפי דרגתו - "ותנאים ואמוראים שמעו, נפש יתרה בשבת שהיא לכל ישראל ביחד היא אחת, אבל לכל אדם היא כפי מעשיו... לכל אחד משראל כן יורדת לו נפש היתרה לפי מדרגתו, אם הוא חסיד נותנין לו נפש יתרה ממידת חסד, אם הוא ר"א שמים נותנין לו נפש יתרה ממידת גבורה, ואם הוא איש תם, נותנין לו נפש יתרה ממידת אמת...". (תרגום דברי הוולף, רעיא מהימנא, פרשת פנחס רמב:)

- "רעי ואחי, אהובי נפשי, הלוא תראו ענין הגדול הנורא ההוא במאמרי הקדושים האלו מענין נשמה יתרה, ודעו איך צריך מזה שמירה מעולה ונטירותא יתרתא בקדושה ובטהרה כל יום השבת קדש, ודי בהערה זו". (יסוד ושורש העבודה ת, ג)

ענין הנשמה יתרה - שתהיה תשוקת הלב להשיות - "והנה בכל שבת יש ג'כ הארה מקבלת התורה והיא בח' נשמה יתרה שמארו ח"ל בפסוק וינפש וי אבדה נפש מכאן שניתן לאדם נשמה יתרה. ומקשין העולם דא"כ במצואי שבת צריך להיות וינפש. אבל הרמז הוא כ"ל כי כשבאה הנשמה יתירה רואין מה שאבדנו ע"י החטא כי אין יכולים להשיג הרצון והתשוקה של הנפש האמיתית עד שבא השבת ורואין מה שאבדנו לכן וי אבדה נפש. וז"ש המענג את השבת נותנין לו משאלות לבו כדכתיב יתן לך משאלות לבך. פ"י שזוכין לתשוקה ורצון ה"ל להיות משאלות הלב ותשוקתו להתדבק בו ית' כדרך שהיה קודם החטא וכמ"ש לעיל פ"י משיבת נפש וכל חפצין לא ישור". (שפת אמת פרשת נשא, תר"ד)

נערך ע"י מחבר סדרת "עבודת המועדים"

העלון נתרם בעילום שם
להצלחת התורם ומשפחתו